

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QO‘SHILGAN QIYMAT SOLIG‘INING BUDJET DAROMADLARIDAGI YIRIK MANBAI SIFATIDAGI ROLINI BAHOLASH

Po‘latov Sherzodbek Oybek o‘g‘li

Bank-moliya akademiyasi, magistr,

email: sherzodbekpulatov42@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ining budjet daromadlarida tutgan o‘rni. Budjet-soliq siyosati orqali bilvosita soliqning budjetga tushumlarni oshirish bo‘yicha tahliliy fikr-mulohazalar bildirib o‘tilgan. Shuningdek, qo‘shilgan qiymat solig‘i zanjirini uzilishining salbiy oqibatlari hamda bu orqali budjetga tushumlar o‘z vaqtida yetib bormasligi haqida statistik tahlil natijalari ko‘rsatib o‘tilgan.

KALIT SO‘ZLAR: bilvosita soliq, qo‘shilgan qiymat solig‘i, budjet-soliq siyosati, budjet daromadlari ijrosi, konsolidatsiyalashgan budjet.

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассмотрена роль налога на добавленную стоимость в доходах бюджета в Узбекистане. Изложены аналитические мнения по оценке поступления косвенного налога в бюджет посредством бюджетно-налоговой политики. А также добавленная стоимость. Показан статистический анализ ущерба от прерывания налоговой цепочки и несвоевременного поступления доходов в бюджет.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: косвенный налог, налог на добавленную стоимость, бюджетно-налоговая политика, исполнение доходов бюджета, консолидированный бюджет.

ABSTRACT: In this article, the role of the value added tax in the budget revenues in Uzbekistan. Analytical opinions on the increase of revenues to the budget of the indirect tax through the budget-tax policy are expressed. Also, the value added tax The results of the statistical analysis about the negative consequences of the interruption of the supply chain, as well as the fact that the budget does not reach the budget on time, have been shown.

KEY WORDS: indirect tax, value-added tax, budget-tax policy, implementation of budget revenues, consolidated budget.

KIRISH: O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti parametrlari to‘g‘ri tasdiqlanishi hamda uning ijrosi bilan bog‘liq bo‘lgan masalalar hozirgi kunda dolzarb masalalardan hisoblanadi. Davlat budjetini shakllantirish va ularda solikli daromadlarning o‘rni va ahamiyatini juda muhim ahamiyat kasb etadi. 2020 yildan boshlab O‘zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjetini shakllantirish va ijro etish bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga solish zarurati dolzarbligi yuzaga chiqdi hamda 2020-yildan boshlab “O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to‘g‘risida”gi qonun loyihasi har yili jamoatchilik muhokamasiga e‘lon qilinib, tasdiqlanishi an‘anaga aylandi.

Davlat budjeti to‘g‘risidagi qonunning mazmun mohiyati shundaki, konsolidatsiyalashgan budjetining jamlanma parametrlarini hamda kelgusi yillarga budjet mo‘ljallarini o‘zida aks ettiradi.

Hozirgi kunda Davlat budjeti daromadlarida bilvosita soliqlar (egri soliqlar)ning ahamiyati katta. Bilvosita soliqlar 2022-yil misolida ko‘radigan bo‘lsak bilvosita soliqlar davlat budjetidagi o‘rni 35% ni tashkil qilgan. Bilvosita soliqlarni davlat budjeti daromadlaridagi ulushi yuqoriligini inobatga olgan holda qo‘shilgan qiymat solig‘iga nisbatan uni budjet daromadlaridagi o‘rnini mustahkamlash hamda QQS ga qo‘shimcha mablag‘larni jalb qilish orqali budjet daromadlaridagi o‘rnini mustahkamlash bilan birgalikda xufyona iqtisodiyot orqali QQS ning budjet daromadlaridagi tushumi o‘z vaqtida hamda to‘liq shakllanmasdan qolish xavflari mavjud.

Qo‘shilgan qiymat – Ishlab chiqarish (xizmatlar ko‘rsatish) jarayonida muayyan bir firma, korxonada yangidan yaratilgan, bevosita o‘stirilgan mahsulotning oldingi qiymatiga qo‘shilgan qiymat. Qo‘shilgan qiymat-ishlab chiqarishning pirovard natijasidir.

Yuqoridagi fikr mulohazalarga asosan qo‘shilgan qiymat solig‘ini budjet daromadlari yirik manbai sifatidagi rolini takomillashtirishning ilmiy-amaliy asoslarini tadqiq etish dolzarb hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili: O‘zbekiston Respublikasining soliq kodeksi, O‘zbekiston Respublikasining budjet kodeksi, O‘zbekiston Respublikasining “Davlat budjeti to‘g‘risida”gi qonun, O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, Vazirlar Mahkamasining 595-sonli “Soliq to‘lovchilarni hisobga olishni yanada takomillashtirish va qo‘shilgan qiymat solig‘ining o‘rnini qoplash tartibini soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, Vazirlar Mahkamasining 489-sonli “Qo‘shilgan qiymat solig‘i hamda chet el yuridik shaxslari bilan bog‘liq soliq ma‘murchiligini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori hamda sohaga tegishli bo‘lgan boshqa me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan

vazifalarni amalga oshirishda mazkur tadqiqot natijalari ma’lum darajada xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR: O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti to‘g‘risidagi qonunga asosan konsolidatsiyalashgan budjet ijrosini ta’minlash hamda yashirin iqtisodiyotga qarshi samarali kurashish uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i zanjirini mustahkamligini ta’minlash orqali budjetga bilvosita soliq(QQS) ning tushumini ko‘paytirish, ishlab chiqarish quvvati past xo‘jalik yurituvchi subyektlarni qo‘llab quvvatlash hamda QQSga qo‘shimcha mablag‘larni jalb qilish hozirgi kunda dolzarb masalalardan hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida 2022-yil yakuniga ko‘ra bilvosita soliqlarning budjet tushumidagi o‘rni **35%**ni tashkil qilgan.Shundan qo‘shilgan qiymat solig‘ining budjet daromadlaridagi o‘rni **25.8%** ni tashkil qilgan.Bu ko‘rsatkichlardan ko‘rish mumkinki,2022-yil budjet daromadlarining chorak qismi qo‘shilgan qiymat solig‘idan shakllantirilgan.

1-jadval QQS tushumlari 2019-2022 yil solishtirma tahlil

mlrd.so‘mda

№	2019 yil		2020 yil		2021 yil		2022 yil		O‘shish %da
	Summa	Salmog‘i % da	Summa	Salmog‘i % da	Summa	Salmog‘i % da	Summa	Salmog‘i % da	
Davlat budjeti daromadlari	112 165		132 938		164 681		201 863		180%
Shu jumladan:									
Bilvosita soliqlar-jami	46 429	41,4%	46 428	34,9%	56 292	34,2%	71 390	35%	155%
Qo‘shilgan qiymat solig‘i	33 810	30,1%	31 177	23,5%	38 439	23,3%	52 189	25,8%	154%
-QQS bo‘yicha tushumlar	37 055	33,0%	40 224	30,3%	52 856	32,1%	71 500	35,3%	193%
-QQS bo‘yicha qoplash VM-(489-qaror)	-3 245	-2,4 %	-9 046	-6,8 %	-14 417	-8,8%	-19 311	-9,5%	595%

2019-2022 yillar davomidagi qo‘shilgan qiymat solig‘idagi o‘shish tendensiyasi shuni ko‘rsatadiki so‘nggi 4-yillik davrda QQSning davlat budjetidagi tushumlari yilda yilga QQS soliq stavkasi tushirilsa ham tushumlar miqdori ortib bormoqda,bunga asosiy sabablardan biri QQS to‘lovchi korxonlarning sonini sezilarli o‘shishi hamda budjetga qo‘shimcha mablag‘larni jalb qilish maqsadida soliq tizimidagi tub islohotlarni ko‘rishimiz mumkin.2019-yilda QQS tushumlari budjet daromadlarida 33 810 mlrd so‘mni tashkil qilgan.2022 yil yakuni bilan QQS tushumining budjet

daromadlaridagi ulushi 52 189 mlrd so‘mga yetgan. Bu so‘nggi 4-yil davomida QQS tushumining 18 trln so‘mga oshganini ko‘rsatmoqda. Buning asosiy sabablari nimada ko‘rinadi hamda budjet daromadlarida QQS tushumining o‘rnini mustahkamlash uchun nimalar qilinishi kerak?!

2023-yil 1-noyabr holatiga QQS to‘lovchi korxonalar soni 192 mingtadan ortdi. Bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 13.2% ga ko‘p degani.

Eng ko‘p QQS to‘lovchilari quyidagi sohalarda:

Savdo-59.6 ming

Qishloq xo‘jaligi-48.1 ming

Sanoat-27.8 ming

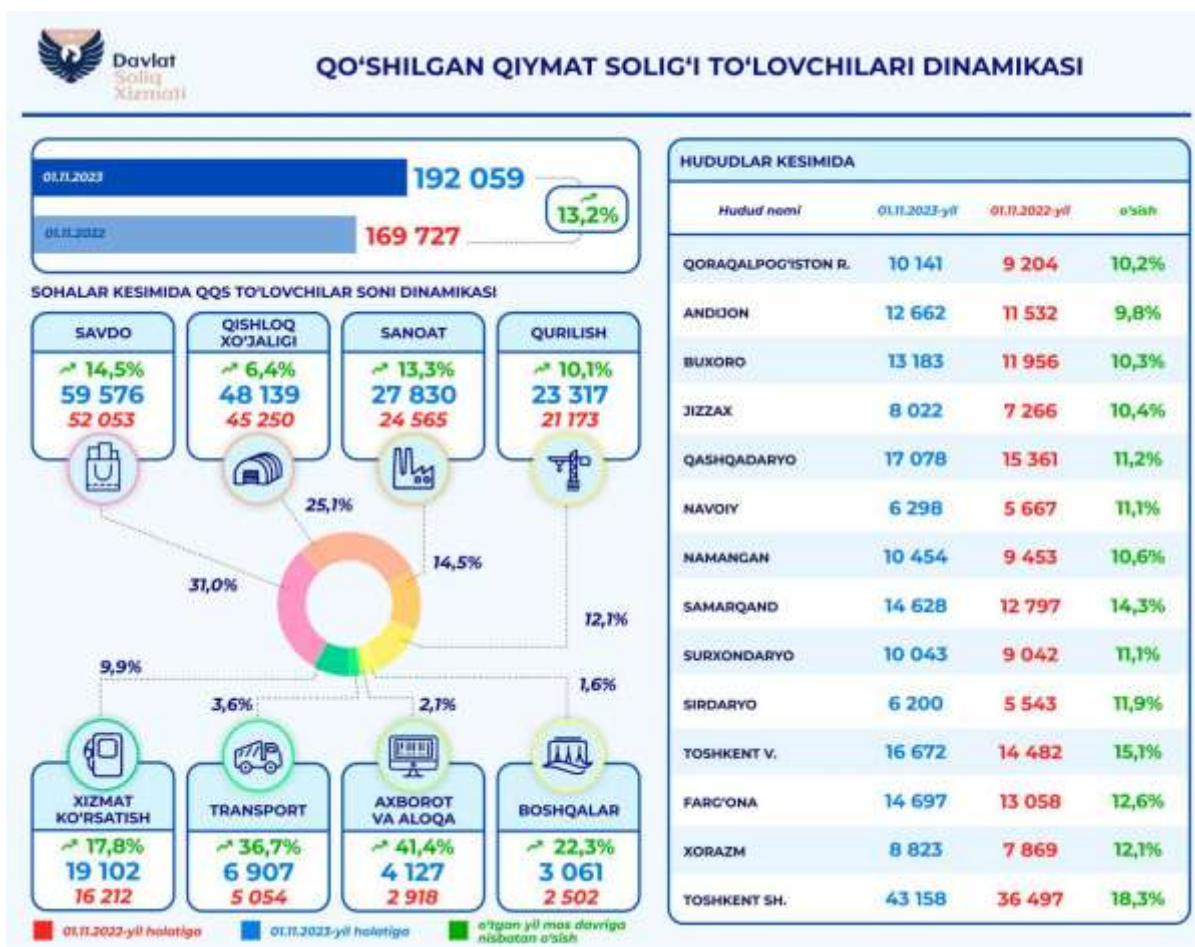
QQS to‘lovchilarning yuqori o‘shish sur‘ati quyidagi sohalarda:

Axborot va aloqa xizmatlari-41.4 %

Transport-36.7 %

Xizmat ko‘rsatish-17.8 %

2-jadval (www.soliq.uz) QQS to‘lovchilari soni o‘shish dinamikasi.

QQS to'lovchi korxonalar sonining yildan yilga ortishi o'z navbatida budjetga QQS tushumlarini ortishiga xizmat yaratsa, boshqa tarafdin soyada faoliyat yuritayotgan iqtisodiyot uchun zararkunanda qo'shtirnoq ichidagi tadbirkorlik subyektlari uchun bu ayni muddao bo'ladi. Chunki QQS zanjiri hosil bo'lishida xufyona iqtisodiyotga aloqador korxonalarining borligi bo'lishi bu tabiiy jarayon hisoblanadi. Bu oxir oqibatda QQS zanjirining uzilishiga hamda budjetga QQS tushumlarini o'z vaqtida va to'liq undirib olishni imkonsiz qiladi.

Xufyona iqtisodiyotning mavjudligi QQS zanjirining uzilishini keltirib chiqaradi va buning oqibatida xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyatida hosil bo'lgan QQS salbiy farq summasini davlat budjetida qaytarib olishiga ham bevosita o'z salbiy ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi.

Yuqoridagi **1-jadvalda** ko'rishimiz mumkinki QQS salbiy farq summasini davlat budjetidan qaytarib olish borasida ham 2019-2022 yillar oralig'ida sezilarli o'zgarishni ko'rishimiz mumkin. 2022-yil davomida 19 311 mlrd so'mlik QQS salbiy farq summasi xo'jalik yurituvchi subyektlarga qoplab berilgan. Bu ko'rsatkich umumiy davlat budjeti daromadlariga nisbatan deyarli 10% ga yaqin ko'rsatkichga teng keladi. Bu o'z navbatida QQS salbiy farq summasini halol soliq to'lovchilarga nisbatan qoplab berish bilan birgalikda xufyona iqtisodiyotga aloqador korxonalar tomonidan davlat budjetidan mablag'lar qaytarib olishga urinishlar bo'lishini ko'rishimiz mumkin.

Yuqoridagi fikr-mulohazalarni inobatga olgan holda davlat budjetida QQS tushumlar miqdorini oshirish, uning davlat budjetidagi daromadlar qismida o'rnini mustahkamlash bilan birga QQS salbiy farq summalarini qoplash jarayonini optimallashtirish uchun Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 14-avgustdagi "Qo'shilgan qiymat solig'i hamda chet el yuridik shaxslari bilan bog'liq soliq ma'murchiligini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 489-sonli qaror talablarini yana bir chuqur tahlil qilish hozirgi kunda dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

XULOSA: Xulosa qilib shuni aytib o'tishimiz mumkinki, xo'jalik yurituvchi subyektlar to'laydigan qo'shilgan qiymat solig'i, davlat budjetining bir qismi hisoblanib, qo'shilgan qiymat solig'i bo'yicha islohotlar mamlakatning davlat budjetiga sezilarli tarzda o'z aksini ko'rsatadi.

O'rganish yakunida qo'shilgan qiymat solig'ining budjet daromadlaridagi yirik manbai sifatidagi o'rnini, takomillashtirish yo'llari, qo'shimcha mablag'larni aniqlab davlat budjetidagi o'rnini rivojlantirish istiqbollari va uni tadqiq qilish asosida olingan asosiy xulosa va takliflarni qisqacha aks ettiramiz.

Dastavval QQS zanjiri uzilishini oldini olish maqsadida xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida mahsulotning kirimi mavjud bo'lmagan hollarda, mahsulot realizatsiyasini umuman amalga oshirish imkonini cheklash lozim.

QQS salbiy farq summasini qoplashda eksportyor korxonalar uchun, salbiy farq summasini qoplashni valyuta tushumiga muvofiq, avtomatlashtirilgan tarzda inson omilini cheklagan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Qo'shilgan qiymat solig'ini budjetga o'z vaqtida undirib olish maqsadida, jamiyat hisob raqamiga realizatsiya qilingan yoki xizmat ko'rsatishdan kelib tushgan zahoti mablag'larning budjetga avtomatlashgan tarzda undirilishi mehanizmini ishlab chiqish lozim.

QQS salbiy farq summasini qoplash maqsadida asosiy vosita xarid qilgan yoki import qilingan hollarda salbiy farq summasini ko'rsatgan xizmatiga mos ravishda qoplab berish amaliyotini ishlab chiqish.

Umumiy xulosa qilib shuni aytish mumkini bularning tub zamirida davlat budjetida qo'shilgan qiymat solig'ining o'rnini mustahkamlash, budjetga qo'shimcha mablag'lar jalb qilish orqali iqtisodiyotni yanada mustahkamlash hamda xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun qulay soliq solish mehanizmini takomillashtirish iqtisodiyotning asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi soliq kodeksi 2020 yil O'RQ-599 sonli
2. O'zbekiston Respublikasi budjet kodeksi 26.12.2013 O'RQ-360 sonli
3. T.S.Malikov 2019 yil "Budjet-soliq siyosati"
4. Vazirlar Mahkamasining 14.08.2019 yildagi "Qo'shilgan qiymat solig'i hamda chet el yuridik shaxslari bilan bog'liq soliq ma'murchiligini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 489-sonli qarori
5. Vazirlar Mahkamasining 22.09.2021 yildagi "Soliq to'lovchilarni hisobga olishni yanada takomillashtirish va qo'shilgan qiymat solig'ining o'rnini qoplash tartibini soddalashtirish chora tadbirlari to'g'risida"gi 595-sonli qarori
6. O'RQ-813 sonli 30.12.2022 yildagi "2023-yil uchun Davlat budjeti to'g'risida"gi qonun.
7. Aliyeva S.S., Latipova Sh.M., Xusanov B.Sh., Zaynalov J.R. 2021-yil "Davlat budjeti" o'quv qo'llanma.
8. www.stat.uz
9. www.soliq.uz